

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României

Méliusz, József

Orașul pierdut în ceață : roman / Méliusz József. - Ed. a 2-a. - Timișoara : Ariergarda,
2018

ISBN 978-606-94703-1-2

821.511.141

Prezenta ediție este o reeditare din anul 1982, Editura Minerva, București

© Editura Ariergarda

Design copertă - Camil Mihăescu

Editura Ariergarda
www.ariergarda.ro
editura.ariergarda@gmail.com
Phone: 0721353177

Méliusz József

Orașul pierdut în ceață

roman

Ariergarda
Timișoara 2018

CUPRINS

Prefață

Daniel Vighi, Joszi pe front 5

Viorel Marineasa, Despre Timișoara, cu năduf și cu delicatețe 13

Tabel cronologic 17

ORAȘUL PIERDUT IN CEAȚA

Primii soldați 29

Spînzurați-i ! împușcați-i! 47

Entuziasm național și muzică militară 65

O zi la „Capra de argint” 79

Urmare la „Capra de argint” 95

În vâltoarea puhoiului 111

Locotenentul cu ochii ca marea 125

Ani grași 151

„Fără îndoială, am învins” 169

Józsi 187

În beci 211

Răzmerița femeilor 231

Fanny 249

Despărțirea de vechea casă 259

Casa cea nouă 273

Joacă și moarte 297

Doliu 315

Și frunzele s-au scuturat... 343

Decapitarea unu Habsburg 363

Batjocoriții 391

Ultima cină 407

Epilog 421

Romanul romanului

ORAȘUL PIERDUT IN CEAȚA

Memento 427

Sociografie sau roman? 429

Eșuarea unor speranțe fantastice 435

Illyés Gyula descoperă manuscrisul, însă zadarnic 439

Romanul nu este editat nici de Helikon 445

Totul se încălcește 453

Pe cântarul „pozitiv-negativ” 457

Decadență burgheză, naturalism, trivialitate etcetera 463

Un happy ending aventuros 469

Ce-i masca asta pe care ai făurit-o?
Viața, în care suflet inspir, și oare nu
e amintirea reamăgită, toate dorințele-mi
de cândva, necunoscutele-mi vise, o putere
într-adevăr curată, pe care-am irosit-o
zadarnic, și de care-am uitat.

Paul Eluard

Primii soldați

Nu exagerez când afirm că războiul a trecut aproape idilic peste familia noastră. Firește, de atunci familia s-a împrăștiat, aidoma frunzelor de copac toamna, în acei ani de urgie, când pământul și văzduhul se cutremurau în lung și-n lat sub canonada tunurilor. Dar oare războiul acela s-a sfârșit? Cine poate ști?! Împlinisem cinci ani de când a început măcelul, când evenimentele au răscolit acest oraș liniștit, de burghezi, cu muzici de noapte, cu afaceri bancare și în plină prosperitate, cu noile lui palate, șiruri de vile, cu așezări muncitorești ce se estindeau vertiginos, cu case mizere și subsoluri mărginite de ogoare pierdute în cele patru zări. În acea vreme, în fața perspectivei senine a harniceii acumulări burgheze, a modestei, dar sigurei îmbogățiri materiale, s-au strâns nori negri, dar care foarte repede s-au și împrăștiat din zarea familiei noastre. Tata era un om isteț, a trecut hopul cu bine. N-a plecat pe front. Din slujba lui de la județ a ajuns conțopist la birourile spitalului militar, apoi la serviciul de aprovizionare al garnizoanei, unde, cu o răbdare exemplară, întocmea nenumărate rubrici. Trecea în ele cifre și le adăuga, în condiții destul de acceptabile, în fundul întunecos al unei magazii, lipsit de importanță și neobservat de nimeni. În timp ce în toată Monarhia poporul de rând consuma doar zahăr brut, cafeniu, cu gust rău, cumpărat pe bon, și chiar în cercurile mai înstărite nu se nimerea salam pe masă decât la întâmplare, mai mult de gust, tata a izbutit să se ascundă printre stivele de salam, sacii de mirodenii cu miros ațâțător și căpățânile de zahăr.

Nu-mi amintesc decât tulbure de acea vară când inima mi-a tresărit la știrea pe care n-o înțelegeam: „a izbucnit războiul”. Serile ședeam sub nucul cel mare ce foșnea sub pala vântului de vară, în peticul nisipos dintre casă și grădină, unde ziua alergam desculț, cu teamă să nu mă ating de boschetele verzi-închise, tunse cu meticulozitate. De la acest ceremonial al serilor liniștite — când, parcă fără să vrea, părinții mei rechemau în ei atmosfera serilor din copilăria petrecută la sat — tata lipsea adesea, dispărând fără urmă. În timp ce mama mă alinta legănându-mă pe genunchi, tată zăboveva undeva,

sub plopii șoptitori din curtea fabricii de bere, și acolo ochii tatei străluceau de lumina sinceră a prieteniei, chiar dacă uneori cei câțiva ani de căsnicie îi încruntau înfricoșător sprâncenele. Nu mai e nevoie să spun că noi, acasă, nu-i vedeam niciodată privirea asta veselă, caldă, decât poate numai când aveam oaspeți.

În vara aceea și poate și-n următoarele veri furtunoase, în care familia noastră trăia ca scoica legănată pe nisipul din fundul călduț, dar neliniștit al mării, în vara aceea — copil singuratic fiind, lipsit de prieteni de joacă și, firește, de experiența societății — eram îndrăgostit. Oricât de ciudat ar părea și oricât de bizar ar suna, eram îndrăgostit de bunica mea, deși nu încape îndoială că sentimentul acela era cu totul altceva, dar eu o țineam întruna că dacă mă fac mare, pe ea am s-o iau de nevastă. Oamenii râdeau de mine fără noimă, ba chiar jignitor. Adică absurditatea asta n-o puteam numi dragoste? Firește că nu. Căci de jocul tulbure al instinctelor, de clipele lor ce se vor numi într-un fel abia acum îmi dau seama, pătrunzând printre cotloanele tainice, nesigure ale experiențelor mele de copil, acum când scrutez din memorie amintirile vagi legate de izbucnirea războiului, pentru ca, ajutat de imaginație, și coborând pe urmele atâtor întâmplări auzite în familie și în oraș, să le reînviu cu sprijinul imaginației, căci de fapt acele clipe și urmările lor și-au lăsat amprenta pe toată evoluția vieții mele.

În vara aceea, uneori dormeam cu mama mare în bucătăria de vară, încăpătoare, lipită de zidul casei noastre noi, unde bătrâna locuia și trăia după canoanele ei. În astfel de nopți de vară tata o lua de braț pe mama și o conducea la cercul teatral, unde, în societatea familiilor negustorului de coloniale din colț și a celui de vinuri, domnul Toth, sau a altora, se delectau cu tot felul de scenete și cântece la modă în acel an, piesete muzicale țesute și reîncălzite în așa-numitele scheciuri. Fericită simplitate sufletească a burgheziei acelei epoci lipsite de griji! Îndată ce mă culcam în pat, închideam ochii și oftam, ca foalele unui armoniu mai mic, de țară, când se ridică de lângă el cantorul; mă prefăceam că dorm, pentru ca mama mare să se poată dezbrăca netulburată. Inima îmi era mistuită de o curiozitate bolnăvicioasă. Mă uitam printre pleoapele mijite la femeia cândva trupeșă și, fără îndoială, odată foarte frumoasă. În acele clipe nu mai era bunica mea, ci un fel de tainică, inexplicabilă, tulburătoare enigmă a existenței umane, lipsită de veșmântul vreunui nume. Își lepăda fustă după fustă. Își dezbumba pieptarul și i se revărsau sânii îngrozitor de căzuți la care supsesse, ultimul, tata, cel de-al treisprezecilea copil al ei. În cele din urmă, bunica rămânea în cămașa-i de pânză, cu gleznele umflate, depărtate una de alta, desculță.

Așa va fi stat pe vremea când era tânără, în zori, în grădina de zarzavaturi ori pe ogorul de cartofi, în margine de pustă, unde și-a irosit cei mai frumoși ani ai vieții. Își lăsa cămeșa în jos până la brâu și se apleca peste li-gheanul de tablă cu smalț albastru. Se spăla pufăind și gemând, pentru ca, după ce se ștergea cu prosopul, să-și desfacă încet conciu rărit, nins și, stingând lampa, să-și îmbrace cămașa de noapte cadrilată, de percal, întotdeauna proaspătă și frumos mirositoare; fie vară, fie iarnă, dimineața o scotea la aerisit, împreună cu așternutul de pat, în spatele bucătăriei de vară, pe o funie întinsă în dreptul cotețelor pentru găini. Înainte de culcare își rezema spatele de tocul ușii ce dă în cămară și se freca îndelung de el, trosnindu-și oasele. Apoi se întindea în pat. Trosnea patul. Ea ofta adânc. Se răsucea de câteva ori cu zgomot de pe o parte pe alta. Patul provenea încă din pustă. Era făcut de unchiu-meu, rotarul, care învățase meseria de la tata mare și se pricepea la tâmplărie. Adesea, ornicul cu limbă galben-arămie ce ticăia în liniștea bucătăriei de vară apuca să bată orele trei din zori — ornic pe care mama mare îl adusesese fiului ei tot din pustă — și eu încă pândeam emoționat, urmăream tremurând, neliniștit, ritmul în care pieptul bătrânei răsufila. Dar de ce, și ce taină mă făcea atent, pânditor, neliniștit, habar n-aveam, și cu atât mai puțin mă încerca întrebarea: de unde și din ce cauză mă năpădea această emoție oarbă, dar fără îndoială nu lipsită de motiv, în prezența bunicii.

La douăzeci și opt iulie 1914, soarele salută plin de o netulburată strălucire zorii. Fără a bănuși ceva, orașul dormea liniștit. Pe hotarele răsunând de ecoul țipetelor de pitpalac găzdoii șvabi își sculară slugile, români sau unguri. Căci pe aceste meleaguri slugile erau români sau unguri. La fel de senin saluta soarele lumea și în Franța cu două ceasuri mai târziu. Poate însă că aiurea ploua. Peste dimineața de vară plutea o răcoare neobișnuită. Dar viața continua cu tot dinadinsul să se scurgă liniștită, ca de obicei. Fără doar și poate că și în preajma Parisului vremea se scurgea ca-n orice zi de vară în Franța, după cum și viața noastră se pregătea de o zi obișnuită, cenușie. Dar seara, acolo în Franța, un poet — Clerambault — sfășie ambalajul de pe ziarul său cât un cearșaf, răsfoi jurnalul în fugă și, adresându-se neveste-si și celor doi copii așezați la masă, nu spuse decât:

- la te uită! E război!

Cei doi copii — ce fericiți sunt copiii când sunt doi! — se legănav încă în atmosfera evlavioasă a poeziilor citite puțin mai devreme de Clerambault, în inimă le pulsa oda aceea amplă a tatălui, pe care abia

o scrisese, către pacea stăpână pe oameni și lucruri, proslăvind domnia apropiatei înfrățiri generale. Numai mama reținu ultimul cuvânt: „război”.

- Vai, Maxime, nu vorbi prostii!

Soțul îi arătă jurnalul: „Austria a declarat război Serbiei”.

- Ah, da..., rosti vrednica mamă din romanul lui Romain Rolland, de parcă ar fi spus: „Oh, ce se petrece pe lună!...”

În acele seri tatăl meu nu ne-a citit poezii, niciodată nu ne citea poezii. Tata se omora pigulind cifre, spre a pune la punct ultimele treburi ce mai rămăseseră de făcut pentru micul nostru cuib familial. Asta pentru că de trei zile începuse mobilizarea și nu puteam ști ce viitor ne așteaptă.

Înainte de masă. Zăpușeala și emoțiile greu stăpânite ne vlăguiseră pe toți, mobilizarea îl amenința și pe tata. Cu toate acestea, încă de dimineață devreme ieșiserăm la treabă în grădină. Udam straturile de legume torturate de căldură. Zarzavaturile se înșirau ordonat în straturi, aidoma stegulețelor corpurilor de armată pe o hartă a statului-major. În răstimpurile de odihnă tata lenevea, în cămașă și izmene, pe dormeaza îngustă din sufrageria răcoroasă. Își savura înțelept, și totuși lacom, libertatea. Și avea de ce. Era funcționar județean cu definitivat, deci cu, drepturi la avansare, la serviciul financiar al prefecturii. Mestecând un colțuc uns cu untură și presărat cu boia, mama îi adusese tatei ziarul, pe care chiar în minutul acela îl aruncase poștașul printre gratiile de fier forjat, înflorate. Era pare-se foaia lui Rákosi Jenő, *Budapesti Hirlap*¹. Șezând pe covor, eu îmi împărțeam singurătatea de copil între visări și jucăriile uzate: ca un adevărat copil singur ce eram, întotdeauna prea plin de închipuiri exagerate, în favoarea viselor mele. Tata desfăcu ziarul. Brusc, se sculă în șezut. Mama și eu am tresărit, ca întotdeauna când el făcea o mișcare neașteptată. Amândoi ne temeam de el, deși niciodată nu ne mărturisisem asta unul altuia.

— Război, ce mai! E totuși război..., exclamă tata întorcându-se spre mama. lute, adă costumul gri, de lustrin! Plec în oraș...

Mama pâlise. Lăsă pe masă rămășița de pâine cu untură. La repezeală, nu înțelese despre ce e vorba, după cum nici Pauline, soția lui Clerambault, nu înțeleșese îndată ce înseamnă treburile astea, cuvântul ăsta, și cum nici o femeie din Europa nu va fi priceput în acele zile de sfârșit de iulie ce e „războiul”, ce e acel ceva ce s-a pornit acum fără a avea un sfârșit. Deși de trei zile, de când se dăduse ultimatumul, toată lumea — și în primul rând bărbații — vorbea numai despre război...

¹ Ziar politic de orientare naționalist-șovină, întemeiat de scriitorul și publicistul Rákosi Jenő (1842—1929); a apărut în perioada 1881 -1938. La începutul secolului XX, a susținut politica retrogradă a lui Tisza István.

Doamne, dar cine dintre toți știa, cine putea ști ceva despre război? Acum doi ani, pentru noi războiul balcanic părea să se fi petrecut aieva ca-n lună. „Ce treabă avem cu el?” Iar în Franța, de la prăbușirea domniei lui Napoleon al III-lea, trecuseră treizeci și șase de ani de pace nesigură — în vecinătatea Germaniei. Mama mare îmi vorbea când și când de „pașopt”: „Când tata era flăcău...” Firește: știau și ele că există soldați și tunuri în lume. Dar cărei femei îi dădea prin minte să se gândească mai serios ce va să zică un tun? Când i-ar fi dat prin cap mamei, văzând soldatul de plumb în uniformă albastră pe care-l țineam în mână, că păpușa asta e... războiul? Mama, acea tânără femeie de douăzeci și unu de ani, bolnăvicioasă, înregistră enigmaticul cuvânt fără a-l înțelege. Venise abia de șase ani la oraș, dintr-un cătun sârbesc prizărit, pe undeva pe malul Begăi, unde tatăl ei era un agricultor cinstit și, ocazional, negustor de vite, și cel mult în lungile seri de iarnă le povestea celor două fetițe ale sale despre cătănia lui de șapte ani. Bunicul se descurca cel puțin în cinci limbi, petrecându-și anii de cătănie ba ca tălmăci, ba ca felcer și bărbier, nu spre cine știe ce mândrie a familiei sale împărățită prin Monarhie. Și în nici un chip nu se putuse lăuda familia cu faptul că între cătănie și căsnicie tata mare bătuse pe jos toată lumea, mânănd vitele. Mânase cirezi din Croația în Saxonia și Italia. Dar poate că nici nu-i va fi păsat nimănui de el. Unul din frații lui tata mare ajunsese chiar canonic la episcopia din Hódmezővásárhely. Acolo, fata unui grof dintr-o familie foarte influentă, a născut un băiețaș. Canonicul se numea nenea Károly — dacă nu mă înșel, așa-i ziceau mama și mătușa — și pare-se că tocmai datorită acestei legături scandaloase îi vor fi arătat societatea și biserica o cinste deosebită, și a și îmbătrânit în cinste, într-un puțina mândrie a ramurii dinspre mamă și mistuitoarea invidie a aceleia dinspre tată, deși, ori de câte ori venea vorba de nenea Károly, tata nu uita să amintească, pentru a se făli, de înrudirea sa cu înalta față bisericească. După spusele mamei, canonicul din Hódmezővásárhely îl iubise foarte mult pe bunicul, dar nu mai puțin și pe cele două nepoțele...

— Și ce-o să fie acum? Întrebă mama dezorientată.

Simțea că vom fi luați toți de șuvoiul unor evenimente necunoscute și periculoase, nemaipomenite, cum n-a mai apucat ea niciodată. Căci pentru noi Serbia nu era în lună.

Trenul făcea până jos, la B, patru-cinci ceasuri, la apa cea mare, și acolo, dincolo de apă, dealurile acoperite cu păduri seculare erau de acum Serbia. „Serbia blestemată.”

— Măine seară s-ar putea să continue mobilizarea, spuse tata fără să se uite la noi. Poate că mă cheamă și pe mine. Dau o raită prin oraș, trec pe la slujbă, să văd ce-i de făcut ca să scap. Nu-i de glumit cu războiul, continuă mai degrabă pentru el însuși, în timp ce-și lega șireturile ghetelor înalte, la modă, căptușite cu piele de căprioară.

Tata abia trecuse de treizeci de ani. Mica noastră căsuță de familie fusese ridicată nu de mult, în afară de faptul că tata îi mai și dăduse unchiului meu, ofițerul, un împrumut, cu acoperire în polițe, opt mii de coroane, pentru o construcție mai mare. În comparație cu slujba sa de mic funcționar, planurile tatei erau îndrăznețe și ambițioase, le țesuse cu un excelent simț negustoresc, manipulând acea modestă zestre pe care o primise mama de la bunica. Așa s-a făcut că la vârsta de patruzeci și cinci de ani și-a putut permite să declare: „Începând de azi nu mai sunt silit să muncesc”. Dar nici o clipă nu lăsă baltă trebușoarele lui: negoțul, afacerile.

Firește, tata nu s-a lăsat nici pe departe înfrânt de durerea resimțită la terminarea păcii. Ca om practic, judecă practic. Nu plânse cu fața îngropată în palme, ca Clerambault. Dar, ca toți burghezii ce-i semănau, la început își omorî mintea în felul lui, fără a se putea gândi la altceva decât la întrebarea: „De ce anume să se apuce? Pe unde să scoată cămașa?” Căci, ce înseamnă patria? Patria, despre care în ultima vreme se țin atâtea tirade? Ce e patria pentru un funcționar de rând, cinstit, doar funcționarul e un factor important, aproape tot atât de important cât un ofițer, dacă nu mai important. Căci ce s-ar alege de patrie fără funcționari? Ev mediu, tulburări, anarhie.

Ce e patria?

Patria e acea suprafață de pământ, unde căznindu-te, gâfâind să trăiești bine, ajungi mereu mai sus pe scara salarizării, pe treptele averii. În această patrie, cine știe să adune, cine se pricepe la treaba asta, poate să adune. Patria nu-și trădează credincioșii fii funcționari... Și această patrie, după un astfel de început strălucit, vrea acum să-i poftască jos pe răzbătători de pe drumul ce duce în sus, drum pe care pornise băiatul pribegit din pusta de jos la oraș, părăsindu-și la vârsta de nouăsprezece ani slujba lui de dascăl, lipsită de perspective, pentru a deveni funcționar la județ? Așa ceva e imposibil, căci, iată, micul cuib al familiei lui e gata! Patrie. Patria e „patrie” doar atunci când te poți cuibări undeva netulburat în ea. Măcar pe un locșor cât întinderea unei case. Și patria-i acolo unde viața nu ți-e amenințată de primejdii, nici mica avere strânsă de ici, de colo, și unde mica avere poate spori, devenind mare. Până acum, patria ți-a dat liniște,

mulțumire, slujbă, poziție, nu înaltă, dar, oricât, o poziție socială. Tata, când străbătea de la un cap la altul satul aflat la patru kilometri de pustă, își purta fruntea sus, iar ghetele cu bumbi îi străluceau lună. Până și țăranii bătrâni, prietenii ori cunoscuții de-acum știrbi ai lui bunicu', îl salutau cu respect pe domnul născut în pustă. Patria dăduse fabrica de bere, unde frunzișul bogat al plopilor sușotea în serile de vară, aplecându-se de colo-colo, ca un uriaș evantai deasupra tinerilor bărbați, beamteri² ce petreceau, în timp ce goleau pe-ndelete conținutul butoiașelor de bere rostogolite de la ghețar. Patria îl dăduse pe Franz Joseph, un adevărat împărat, și-un adevărat de două ori rege, al ungarilor și croaților, în una și aceeași persoană, pentru care pe drept cuvânt puteai să te simți însuflețit. Patria îl dăduse pe Tisza István³, care, se cerea, se cuvenea și trebuia să fie respectat, ba chiar admirat. „Un conte ungar! Geniul plăsmuirii statului ungar! Un nou Deák Ferenc⁴! Patria dăruise steaguri cu culorile naționale și cocarde, și scena unor izbutite sărbători naționale, pe lângă mijloacele de îmbogățire de tip californian. Ce ani minunați au fost aceia, după festivitățile menite să marcheze un mileniu de la descălecarea! Un Eldorado al ofițerimii beamterilor.

Ce frumos fusese totul până în acel ceas când s-a aflat că a izbucnit războiul. „Doar n-o fi înnebunit patria, să răstoarne într-adevăr cu dosu-n sus ordinea asta?” se va fi întrebat pe drept cuvânt și revoltat tata. Și nu numai el, ci și ceilalți cetățeni, cărora patria le era moale culcuș. Patria unei clase.

„Bietul Franz Ferdinand! Trage-n el un licean dintr-a opta, și gata! Da' ce naiba a căutat în Balcani?” Mai bine venea în orașul nostru; aici, dacă-i făcea plăcere îi cântau țigani până-n zori și-l țineau în urale cât e ziua de lungă. Cel mult câțiva sărăntoci de social-democrați ar fi mârâit, câțiva zidari neciopliți, tipografi bețivi, chelneri sau ucenici-tâmplari, care țin, inexplicabil să aibă drept la votul universal și secret. „Oare de ce-o fi atât de important votul universal și secret?” Ei da, firește, „trebuie să ne răfuim cu sârbii!” În privința asta, guvernul are deplină dreptate, dar, oricum, la ce bun

² Funcționari, slujbași (din germ. Beamte).

³ Tisza István (1861-1918), om politic de mare notorietate în deceniile premergătoare primului război mondial, reprezentant specific al intereselor marii moșierimi și capitalului financiar. Politica sa favorizează menținerea Monarhiei Austro-Ungare și alianța cu Germania. La 31 oct. 1918 este omorât de soldați revoluționari.

⁴ Deák Ferenc (1803—1876), om politic liberal, figură proeminentă a istoriei maghiare din sec. XIX. Recunoscut pentru convingerile sale umaniste, s-a bucurat de o mare popularitate în epocă.

atâta teavură pe chestia asta? Ce nevoie-i de război? De ce s-a amestecat Tisza în război? Dar dacă a făcut pasul, nu poate fi decât bine. Tisza e un om inteligent. Nu face el o treabă să nu folosească patriei. Tisza e reprezentantul ideal al Ungariei.

În orice caz, evenimentele se precipită. Trebuie să te străduiești ca până sosește, eventual, ordinul de chemare, să se aranjeze totul bine, pe-ndelete. Prevederea e mama înțelepciunii, cheia reușitei. Iată familia, copilul, casa. Granița sârbească e într-adevăr la doi pași. Noroc că nemții țin cu noi — sau noi cu ei? — și absolut sigur și italienii. Așadar, nu-i prea ușor ca dușmanul să treacă apa cea mare. Război? Bine, bine, dar să nu exagerăm; la urma urmelor nimeni nu se poate gândi chiar atât de serios la război. Și chiar pe meleagurile noastre să înceapă răpăiala? La ce? Articolul de fond de azi-dimineață are perfectă dreptate. Războiul ăsta de pedepsire, represiunea, nu poate dura decât cel mult câteva zile, sau săptămâni. E normal să-i învețe minte pe sârbi, și la toată urma trebuie dezvățați de scandaluri, împușcături, aruncări de bombe.

Ce-i drept, noi, aici, în orașul ăsta, n-am auzit în tot timpul războiului nici un bubuit de tun. La început, uneori, în nopțile lungi, de o tăcere mormântală, oamenii spuneau despre câte un huruit îndepărtat că-i „bubuit de tun”. Dar putea fi tot atât de bine și zgomotul unui tramvai ce trecea pe după colțul străzii. Multe mai sunt în stare să trăncăneasă oamenii!

Îmbrăcat în costumul său nou, gri, de lustrin, tata alerga cu sufletul la gură pe străzile răscolite, unde abia de un deceniu, două, în plină mânghină a fabricilor ce se înmulțeau tot mai vertiginos în jurul orașului, se iviseră ca din pământ noile clădiri-palate din centru, în cafenelele cărora acum burghezia discuta, stăpânită de cele mai încălcite sentimente despre acel incredibil: „a izbucnit războiul”. Uriașa fabrică de încălțăminte, fabrica de textile, de spirt, de chibrituri, de pielărie, de lanțuri, crescuseră de-a lungul canalului cu apă galbenă, murdară, în deceniul trecut. Război? „Fabrica e baza viitorului.”

Într-adevăr: din aceste fabrici a încolțit vertiginos, în bogata regiune, bogata industrie de război. Războiul nu se sfârși după câteva săptămâni. Sub aripa lui, fabricile au crescut. La ceasurile schimburilor, sute și mii de muncitoare se revărsau întruna pe porțile lor, ca pe gura nesătulă a unui monstru. Apărură noi linii de tramvai, ziua-noaptea alunecau vagoane pe anumite trasee din centrul orașului. În umbra fabricilor, afaceriștii, negustorii, furnizorii, comercianții en gros și en detail, intermediarii ce cumpărau și revindeau pe sub mână, toată armata celor scutiți, tot acest nou uni-

vers de afaceri, șubrezișeră comoditatea milenară, ciopbind definitiv și fatal fața orașului după chipul și asemănarea lor, dacă va fi avut cumva o față, o personalitate, negustoria, căci desigur beamterii, corpul funcționarilor de stat, județeni și orășenești aveau un caracter și un specific aparte, lesne de recunoscut, dar pe care negustoria și armata, până la urmă contopite, le-au estompat repede, înghițindu-le.

Ea însăși aproape o copilă încă, mama mă legăna în poală și plângea. Îmi lăsam capul pe sânii ei mici și-i ascultam cuvintele, care răsunau în mine aidoma vuietului adormitor strecurat prin zidurile fabricilor din cartierele „fumeğătoare” ale orașului; locuiam în zona fabricilor. Mi-era somn, neliniștea ce năpădisese casa noastră mă doboră.

- Ce-o să fie cu taică-tu, ce-o să fie cu taică-tu? Îl ia la război! Ce ne facem?

Nu pricepeam despre ce e vorba.

În oraș, toată suflarea se frământa. Zvonurile circulau din gură-n gură. În fața geamurilor cafenelelor sute de oameni așteptau textele comunicatelor. În jurul stâlpilor de afișaj, dispăruți sub comunicatele privind mobilizarea, lumea se foia buluc. Unii citeau și de zece ori afișele ce cuprindeau amenințatoarea declarație de război. Tata abia putea răzbi prin mulțime. Îl tot opreau cunoscutele lui; unii îl îmbrățișau cu fețe radioase, cu lacrimi în ochi, cu glasurile sugrumate de emoție:

- Frate Ferenc, iaca și războiul. Cea mai fericită clipă din viața mea!

- Zău!?... se minuna tata și-și spunea: „E nebun!”

Din cafenea ieși un ofițer austriac înalt, cu nas coroiat. În mână avea o cravașă; între buzele sale subțiri, vineții fumegea o țigară egipteană consumată pe jumătate. Mulțimea îi deschise respectuos pârtie. De parcă ar fi apărut însăși năluca lui Franz Ferdinand. Încordarea, pe care ziarele o sporeau zilnic de când cu atentatul de la Sarajevo, ajunsese, odată cu declarația de război, la culme, și explodă în clipa declanșării luptelor. Un avocățel evreu strigă:

- Trăiască războiul! Trăiască armata! Trăiască regele!

Mulțimea se clătina, ca o hoardă neputincioasă, beată, cuprinsă de amețeală. Burghezii îl săltară pe ofițer pe umeri, purtându-l pe sus în urale. Se blocă circulația. Tramvaiul se opri. Pietonii își ștergeau lacrimile. O ținură așa în urale, cu lacrimi în ochi, până când ofițerul, îngrozit, călărind în cărca unuia, porunci liniște, vânturându-și în pumnul crispăt cravașa. Liniște! Ca și când ar fi înjurat între zidurile cazarmii, ofițerul rosti o scurtă cuvântare pe un ton nazal, aspru zgârietor, către burghezimea însuflețită și fericită ce sorbea cu sete aerul din preajma lui.